FRIEDRICH A. HAYEK

Η χρήση της γνώσης στην κοινωνία

The Use of Knowledge in Society

Μετάφραση: Πραξεολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

https://mises.org/mises-daily/use-knowledge-society

Περιεχόμενα

Εισαγωγή Μεταφραστή 3

I 5

II 6

III 7

IV 9

V 9

VI 13

VII 15

Σημειώσεις 17

Εισαγωγή Μεταφραστή

Κάπου στον κόσμο, μια πρώτη ύλη γίνεται σπανιότερη. Χιλιάδες άνθρωποι, που δεν γνωρίζουν ούτε ο ένας τον άλλον ούτε την αιτία της μεταβολής, αρχίζουν να τη χρησιμοποιούν με μεγαλύτερη φειδώ. Αναζητούν υποκατάστατα, αλλάζουν μεθόδους παραγωγής, αναθεωρούν τις επιλογές τους. Κανείς δεν τους έδωσε κοινή εντολή· κανείς δεν εποπτεύει το σύνολο. Κι όμως, οι πράξεις τους συντονίζονται.

Αυτό το καθημερινό και συνάμα αξιοθαύμαστο φαινόμενο βρίσκεται στην καρδιά του δοκιμίου *Η χρήση της γνώσης στην κοινωνία*, που δημοσίευσε ο Friedrich A. Hayek το 1945. Αφετηρία του είναι μια διάκριση με βαθιές συνέπειες: άλλο είναι να υπολογίζουμε την καλύτερη κατανομή των πόρων υποθέτοντας ότι γνωρίζουμε τα πάντα, και άλλο να εξηγούμε πώς αποφασίζουν οι πραγματικοί άνθρωποι, όταν ο καθένας γνωρίζει μόνο ένα μικρό μέρος όσων έχουν σημασία.

Για τον Hayek, η γνώση που κινεί την οικονομική ζωή δεν περιορίζεται στην επιστήμη, στην τεχνική κατάρτιση ή στις στατιστικές. Περιλαμβάνει και τη γνώση μιας ανεκμετάλλευτης δυνατότητας, μιας τοπικής ανάγκης, ενός διαθέσιμου αποθέματος, μιας ευκαιρίας που αύριο ίσως έχει χαθεί. Είναι η γνώση των ιδιαίτερων περιστάσεων χρόνου και τόπου, διάσπαρτη σε ανθρώπους τους οποίους κανένα κεντρικό επιτελείο δεν μπορεί να υποκαταστήσει.

Υπό αυτό το πρίσμα, το σύστημα τιμών αποκτά άλλο νόημα. Δεν είναι απλώς ένας κατάλογος χρηματικών ποσών, αλλά ένας μηχανισμός μετάδοσης πληροφοριών, που επιτρέπει στους ανθρώπους να προσαρμόζονται σε αλλαγές πολύ πέρα από τον ορίζοντα της άμεσης εμπειρίας τους. Η αξία του δεν έγκειται στο ότι καταργεί την άγνοια, αλλά στο ότι καθιστά δυνατή τη συνεργασία παρά την άγνοια.

Το επιχείρημα δεν προϋποθέτει τέλειες αγορές ούτε αλάνθαστους ανθρώπους. Αντιθέτως, στρέφεται κατά της συνήθειας να θεωρούμε δεδομένη ακριβώς εκείνη τη γνώση που οφείλουμε να εξηγήσουμε πώς αποκτάται και πώς μεταδίδεται. Μετατοπίζει έτσι τη συζήτηση από το αν πρέπει να υπάρχει σχεδιασμός στο ποιος σχεδιάζει, με ποια γνώση, και πώς μπορούν να συντονιστούν τα χωριστά σχέδια.

Η δύναμη του κειμένου βρίσκεται τελικά σε μια αντιστροφή της συνηθισμένης ματιάς μας: **σημασία δεν έχει μόνο τι μπορεί να πετύχει ένας νους που γνωρίζει, αλλά τι μπορούν να πετύχουν μαζί άνθρωποι από τους οποίους κανείς δεν γνωρίζει αρκετά.**

Πραξεολόγος

> *«Σχεδόν κάθε άτομο έχει κάποιο πλεονέκτημα έναντι όλων των άλλων, επειδή διαθέτει μοναδικές πληροφορίες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν επωφελώς.»*

Σεπτέμβριος 1945

I

Ποιο είναι το πρόβλημα που επιθυμούμε να επιλύσουμε όταν επιχειρούμε να συγκροτήσουμε μια ορθολογική οικονομική τάξη; Με ορισμένες οικείες παραδοχές, η απάντηση είναι αρκετά απλή. Αν διαθέτουμε όλες τις σχετικές πληροφορίες, αν μπορούμε να ξεκινήσουμε από ένα δεδομένο σύστημα προτιμήσεων και αν έχουμε πλήρη γνώση των διαθέσιμων μέσων, το πρόβλημα που απομένει είναι αμιγώς λογικό. Δηλαδή, η απάντηση στο ερώτημα ποια είναι η καλύτερη χρήση των διαθέσιμων μέσων εμπεριέχεται στις παραδοχές μας. Οι συνθήκες που πρέπει να

ικανοποιεί η λύση αυτού του προβλήματος βελτιστοποίησης έχουν προσδιοριστεί πλήρως και μπορούν να διατυπωθούν με τον καλύτερο τρόπο σε μαθηματική μορφή: στη συντομότερη διατύπωσή τους, απαιτούν οι οριακοί λόγοι υποκατάστασης μεταξύ οποιωνδήποτε δύο αγαθών ή συντελεστών να είναι ίδιοι σε όλες τις διαφορετικές χρήσεις τους. Αυτό όμως, πρέπει να τονιστεί, δεν είναι το οικονομικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η κοινωνία. Και ο οικονομικός λογισμός που έχουμε αναπτύξει για την επίλυση αυτού του λογικού προβλήματος, μολονότι αποτελεί σημαντικό βήμα προς την επίλυση του οικονομικού προβλήματος της κοινωνίας, δεν παρέχει ακόμη απάντηση σε αυτό. Ο λόγος είναι ότι τα «δεδομένα» από τα οποία εκκινεί ο οικονομικός λογισμός δεν είναι ποτέ, για το σύνολο της κοινωνίας, «δεδομένα» σε έναν και μόνο νου που θα μπορούσε να συναγάγει τις συνέπειές τους, ούτε μπορούν ποτέ να δοθούν με αυτόν τον τρόπο. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του προβλήματος μιας ορθολογικής οικονομικής τάξης καθορίζεται ακριβώς από το γεγονός ότι η γνώση των περιστάσεων την οποία πρέπει να αξιοποιήσουμε δεν υπάρχει ποτέ σε συγκεντρωμένη ή ενοποιημένη μορφή, αλλά αποκλειστικά ως διάσπαρτα τμήματα ατελούς και συχνά αντιφατικής γνώσης που κατέχουν όλα τα επιμέρους άτομα. Το οικονομικό πρόβλημα της κοινωνίας δεν είναι επομένως απλώς ένα πρόβλημα κατανομής «δεδομένων» πόρων — αν το «δεδομένων» σημαίνει δεδομένων σε έναν και μόνο νου που επιλύει σκόπιμα το πρόβλημα το οποίο θέτουν αυτά τα «δεδομένα». Είναι μάλλον το πρόβλημα του πώς θα εξασφαλιστεί η καλύτερη χρήση των πόρων που γνωρίζει οποιοδήποτε από τα μέλη της κοινωνίας, για σκοπούς των οποίων τη σχετική σπουδαιότητα γνωρίζουν μόνο αυτά τα άτομα. Ή, για να το πούμε συνοπτικά, είναι πρόβλημα αξιοποίησης γνώσης που δεν είναι δεδομένη σε κανέναν στο σύνολό της. Αυτός ο χαρακτήρας του θεμελιώδους προβλήματος έχει, φοβάμαι, περισσότερο συσκοτιστεί παρά φωτιστεί από πολλές από τις πρόσφατες εκλεπτύνσεις

της οικονομικής θεωρίας, ιδίως από πολλές από τις χρήσεις των μαθηματικών. Μολονότι το πρόβλημα με το οποίο θέλω πρωτίστως να ασχοληθώ στο παρόν άρθρο είναι το πρόβλημα μιας ορθολογικής οικονομικής οργάνωσης, κατά την πορεία του θα οδηγηθώ επανειλημμένα να επισημάνω τους στενούς δεσμούς του με ορισμένα μεθοδολογικά ζητήματα. Πολλά από τα σημεία που επιθυμώ να αναδείξω αποτελούν πράγματι συμπεράσματα προς τα οποία συνέκλιναν απροσδόκητα διαφορετικές πορείες συλλογισμού. Όπως όμως αντιλαμβάνομαι τώρα αυτά τα προβλήματα, αυτό δεν είναι τυχαίο. Μου φαίνεται ότι πολλές από τις τρέχουσες διαμάχες, τόσο στην οικονομική θεωρία όσο και στην οικονομική πολιτική, έχουν κοινή αφετηρία μια εσφαλμένη αντίληψη για τη φύση του οικονομικού προβλήματος της κοινωνίας. Αυτή η εσφαλμένη αντίληψη οφείλεται με τη σειρά της σε μια λανθασμένη μεταφορά στα κοινωνικά φαινόμενα των συνηθειών σκέψης που έχουμε αναπτύξει κατά τη μελέτη των φαινομένων της φύσης.

II

Στην κοινή γλώσσα περιγράφουμε με τη λέξη «σχεδιασμός» το σύμπλεγμα αλληλένδετων αποφάσεων σχετικά με την κατανομή των διαθέσιμων πόρων μας. Κάθε οικονομική δραστηριότητα είναι, με αυτή την έννοια, σχεδιασμός· και σε κάθε κοινωνία όπου συνεργάζονται πολλοί άνθρωποι, αυτός ο σχεδιασμός, όποιος και αν τον πραγματοποιεί, θα πρέπει σε κάποιον βαθμό να βασίζεται σε γνώση η οποία αρχικά δεν είναι δεδομένη στον σχεδιαστή αλλά σε κάποιον άλλον και η οποία θα πρέπει με κάποιον τρόπο να μεταδοθεί στον σχεδιαστή. Οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους μεταδίδεται στους ανθρώπους η γνώση πάνω στην οποία βασίζουν τα σχέδιά τους αποτελούν το κρίσιμο πρόβλημα για κάθε θεωρία που εξηγεί την οικονομική διαδικασία· και το πρόβλημα του ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος αξιοποίησης της γνώσης που αρχικά είναι διάσπαρτη μεταξύ όλων των ανθρώπων

αποτελεί τουλάχιστον ένα από τα κύρια προβλήματα της οικονομικής πολιτικής — ή του σχεδιασμού ενός αποτελεσματικού οικονομικού συστήματος. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα συνδέεται στενά με ένα άλλο ερώτημα που ανακύπτει εδώ: ποιος πρόκειται να κάνει τον σχεδιασμό. Γύρω από αυτό το ερώτημα επικεντρώνεται ολόκληρη η διαμάχη περί «οικονομικού σχεδιασμού». Δεν πρόκειται για διαμάχη σχετικά με το αν πρέπει ή όχι να γίνεται σχεδιασμός. Πρόκειται για διαμάχη σχετικά με το αν ο σχεδιασμός πρέπει να γίνεται κεντρικά, από μία αρχή για ολόκληρο το οικονομικό σύστημα, ή να κατανέμεται μεταξύ πολλών ατόμων. Ο σχεδιασμός, με την ειδική έννοια με την οποία χρησιμοποιείται ο όρος στη σύγχρονη διαμάχη, σημαίνει κατ' ανάγκην κεντρικό σχεδιασμό — διεύθυνση ολόκληρου του οικονομικού συστήματος σύμφωνα με ένα ενιαίο σχέδιο. Ο ανταγωνισμός, από την άλλη πλευρά, σημαίνει αποκεντρωμένο σχεδιασμό από πολλά χωριστά πρόσωπα. Η ενδιάμεση λύση μεταξύ των δύο, για την οποία μιλούν πολλοί αλλά η οποία αρέσει σε λίγους όταν τη βλέπουν στην πράξη, είναι η ανάθεση του σχεδιασμού σε οργανωμένους κλάδους παραγωγής ή, με άλλα λόγια, το μονοπώλιο. Το ποιο από αυτά τα συστήματα είναι πιθανότερο να είναι αποτελεσματικότερο εξαρτάται κυρίως από το υπό ποιο σύστημα μπορούμε να αναμένουμε πληρέστερη αξιοποίηση της υπάρχουσας γνώσης. Και αυτό, με τη σειρά του, εξαρτάται από το αν είναι πιθανότερο να επιτύχουμε θέτοντας στη διάθεση μιας και μόνης κεντρικής αρχής όλη τη γνώση που πρέπει να χρησιμοποιηθεί, αλλά αρχικά είναι διάσπαρτη μεταξύ πολλών διαφορετικών ατόμων, ή μεταδίδοντας στα άτομα όση πρόσθετη γνώση χρειάζονται για να μπορέσουν να εναρμονίσουν τα σχέδιά τους με εκείνα των άλλων.

III

Θα είναι αμέσως προφανές ότι, ως προς αυτό το σημείο, η κατάσταση θα διαφέρει ανάλογα με τα διαφορετικά είδη γνώσης· και η απάντηση στο ερώτημά μας θα εξαρτηθεί επομένως σε μεγάλο βαθμό από τη σχετική σπουδαιότητα των διαφορετικών ειδών γνώσης: εκείνων που είναι πιθανότερο να βρίσκονται στη διάθεση συγκεκριμένων ατόμων και εκείνων που θα αναμέναμε με μεγαλύτερη βεβαιότητα να κατέχονται από μια αρχή αποτελούμενη από κατάλληλα επιλεγμένους ειδικούς. Αν σήμερα θεωρείται τόσο ευρέως ότι η τελευταία θα βρίσκεται σε καλύτερη θέση, αυτό οφείλεται στο ότι ένα είδος γνώσης, συγκεκριμένα η επιστημονική γνώση, κατέχει πλέον τόσο εξέχουσα θέση στη συλλογική αντίληψη, ώστε τείνουμε να ξεχνούμε ότι δεν είναι το μόνο συναφές είδος. Μπορεί να γίνει δεκτό ότι, όσον αφορά την επιστημονική γνώση, ένα σώμα κατάλληλα επιλεγμένων ειδικών ενδέχεται να βρίσκεται στην καλύτερη θέση για να διαθέτει το σύνολο της καλύτερης διαθέσιμης γνώσης — αν και αυτό, φυσικά, απλώς μετατοπίζει τη δυσκολία στο πρόβλημα της επιλογής των ειδικών. Εκείνο που επιθυμώ να επισημάνω είναι ότι, ακόμη και αν υποθέσουμε πως αυτό το πρόβλημα μπορεί να λυθεί εύκολα, δεν αποτελεί παρά ένα μικρό μέρος του ευρύτερου προβλήματος. Σήμερα αποτελεί σχεδόν αίρεση να υποστηρίξει κανείς ότι η επιστημονική γνώση δεν είναι το σύνολο κάθε γνώσης. Λίγος στοχασμός όμως θα δείξει ότι υπάρχει αναμφισβήτητα ένα σώμα πολύ σημαντικής αλλά ανοργάνωτης γνώσης, η οποία δεν μπορεί να ονομαστεί επιστημονική με την έννοια της γνώσης γενικών κανόνων: η γνώση των ιδιαίτερων περιστάσεων του χρόνου και του τόπου. Ως προς αυτήν ακριβώς, σχεδόν κάθε άτομο έχει κάποιο πλεονέκτημα έναντι όλων των άλλων, επειδή διαθέτει μοναδικές πληροφορίες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν επωφελώς, αλλά οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν μόνο αν οι αποφάσεις που εξαρτώνται από αυτές αφεθούν στο ίδιο ή ληφθούν με την ενεργό συνεργασία του. Αρκεί να θυμηθούμε πόσα πρέπει να μάθουμε σε οποιοδήποτε

επάγγελμα αφού ολοκληρώσουμε τη θεωρητική μας κατάρτιση, πόσο μεγάλο μέρος του εργασιακού μας βίου αφιερώνουμε στην εκμάθηση συγκεκριμένων εργασιών και πόσο πολύτιμο εφόδιο είναι, σε κάθε τομέα της ζωής, η γνώση των ανθρώπων, των τοπικών συνθηκών και των ειδικών περιστάσεων. Το να γνωρίζει κανείς την ύπαρξη και να θέτει σε χρήση μια μηχανή που δεν αξιοποιείται πλήρως ή τη δεξιότητα κάποιου που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί καλύτερα, ή να γνωρίζει την ύπαρξη ενός πλεονάζοντος αποθέματος στο οποίο μπορεί να προσφύγει κατά τη διακοπή του εφοδιασμού, είναι κοινωνικά εξίσου χρήσιμο με τη γνώση καλύτερων εναλλακτικών τεχνικών. Και ο ναυλωτής που βιοπορίζεται αξιοποιώντας δρομολόγια ατμόπλοιων ελεύθερης ναυτιλίας τα οποία διαφορετικά θα ταξίδευαν άδεια ή μισοφορτωμένα, ή ο κτηματομεσίτης του οποίου όλη σχεδόν η γνώση αφορά πρόσκαιρες ευκαιρίες, ή εκείνος που ασκεί αρμπιτράζ αποκομίζοντας κέρδος από τις τοπικές διαφορές των τιμών των εμπορευμάτων, επιτελούν όλοι εξαιρετικά χρήσιμες λειτουργίες βασισμένες σε ειδική γνώση περιστάσεων της φευγαλέας στιγμής, άγνωστων στους άλλους. Είναι παράξενο ότι αυτού του είδους η γνώση αντιμετωπίζεται σήμερα γενικά με κάποια περιφρόνηση και ότι όποιος, μέσω αυτής της γνώσης, αποκτά πλεονέκτημα έναντι κάποιου καλύτερα εφοδιασμένου με θεωρητικές ή τεχνικές γνώσεις θεωρείται ότι ενήργησε σχεδόν ανυπόληπτα. Η απόκτηση πλεονεκτήματος χάρη στην καλύτερη γνώση των δυνατοτήτων επικοινωνίας ή μεταφοράς θεωρείται μερικές φορές σχεδόν ανέντιμη, μολονότι είναι εξίσου

σημαντικό να αξιοποιεί η κοινωνία τις καλύτερες ευκαιρίες σε αυτόν τον τομέα όσο και να χρησιμοποιεί τις τελευταίες επιστημονικές ανακαλύψεις. Αυτή η προκατάληψη έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τη στάση απέναντι στο εμπόριο γενικά, σε σύγκριση με τη στάση απέναντι στην παραγωγή. Ακόμη και οικονομολόγοι που θεωρούν ότι είναι απολύτως απρόσβλητοι από τις χονδροειδείς υλιστικές πλάνες του παρελθόντος διαπράττουν διαρκώς το ίδιο σφάλμα όταν πρόκειται για δραστηριότητες που αποβλέπουν στην απόκτηση τέτοιας πρακτικής γνώσης — προφανώς επειδή, στο εν-

νοιολογικό τους σχήμα, όλη αυτή η γνώση υποτίθεται ότι είναι «δεδομένη». Η κοινή αντίληψη φαίνεται πλέον να είναι ότι όλη αυτή η γνώση θα έπρεπε αυτονόητα να βρίσκεται άμεσα στη διάθεση όλων, και η μομφή του ανορθολογισμού που απευθύνεται στην υφιστάμενη οικονομική τάξη βασίζεται συχνά στο γεγονός ότι δεν είναι διαθέσιμη με αυτόν τον τρόπο. Αυτή η άποψη παραβλέπει ότι η μέθοδος με την οποία μια τέτοια γνώση μπορεί να καταστεί όσο το δυνατόν ευρύτερα διαθέσιμη είναι ακριβώς το πρόβλημα στο οποίο πρέπει να βρούμε απάντηση.

IV

Αν είναι σήμερα του συρμού να υποβαθμίζεται η σημασία της γνώσης των ιδιαίτερων περιστάσεων του χρόνου και του τόπου, αυτό συνδέεται στενά με τη μικρότερη σημασία που αποδίδεται πλέον στη μεταβολή καθαυτή. Πράγματι, ελάχιστα είναι τα σημεία στα οποία οι παραδοχές των «σχεδιαστών» —που συνήθως γίνονται μόνο σιωπηρά— διαφέρουν από εκείνες των αντιπάλων τους τόσο πολύ όσο ως προς τη σημασία και τη συχνότητα των μεταβολών που θα καταστήσουν αναγκαίες ουσιώδεις τροποποιήσεις των σχεδίων παραγωγής. Ασφαλώς, αν μπορούσαν να καταρτιστούν εκ των προτέρων λεπτομερή οικονομικά σχέδια για αρκετά μεγάλα χρονικά διαστήματα και στη συνέχεια να τηρούνται πιστά, ώστε να μην απαιτούνται περαιτέρω σημαντικές οικονομικές αποφάσεις, το έργο της κατάρτισης ενός συνολικού σχεδίου που θα διείπε κάθε οικονομική δραστηριότητα θα ήταν πολύ λιγότερο δυσχερές. Αξίζει ίσως να τονιστεί ότι τα οικονομικά προβλήματα ανακύπτουν πάντοτε και μόνο ως συνέπεια της μεταβολής. Όσο τα πράγματα συνεχίζονται όπως πριν, ή τουλάχιστον όπως αναμενόταν, δεν προκύπτουν νέα προβλήματα που απαιτούν απόφαση ούτε ανάγκη διαμόρφωσης νέου σχεδίου. Η πεποίθηση ότι οι μεταβολές, ή τουλάχιστον οι καθημερινές προσαρμογές, έχουν καταστεί λιγότερο σημαντικές στη σύγχρονη εποχή συνεπάγεται τον ισχυρισμό ότι και τα οικονομικά προ-

βλήματα έχουν καταστεί λιγότερο σημαντικά. Γι’ αυτό, την πεποίθηση ότι η σημασία της μεταβολής μειώνεται συμμερίζονται συνήθως οι ίδιοι άνθρωποι που υποστηρίζουν ότι η αυξανόμενη σημασία της τεχνολογικής γνώσης έχει ωθήσει τη σημασία των οικονομικών παραμέτρων στο περιθώριο. Είναι αλήθεια ότι, με τον περίπλοκο μηχανισμό της σύγχρονης παραγωγής, οικονομικές αποφάσεις απαιτούνται μόνο σε μεγάλα χρονικά διαστήματα, όπως όταν πρόκειται να ανεγερθεί ένα νέο εργοστάσιο ή να εισαχθεί μια νέα διαδικασία; Είναι αλήθεια ότι, από τη στιγμή που κατασκευάζεται μια παραγωγική μονάδα, όλα τα υπόλοιπα είναι λίγο πολύ μηχανικά, καθοριζόμενα από τον χαρακτήρα της μονάδας, και αφήνουν ελάχιστα περιθώρια μεταβολής κατά την προσαρμογή στις διαρκώς μεταβαλλόμενες περιστάσεις της στιγμής; Η αρκετά διαδεδομένη πεποίθηση ότι η απάντηση είναι καταφατική δεν επιβεβαιώνεται, όσο μπορώ να διαπιστώσω, από την πρακτική εμπειρία του επιχειρηματία. Σε έναν ανταγωνιστικό κλάδο, πάντως —και μόνο ένας τέτοιος κλάδος μπορεί να χρησιμεύσει ως πεδίο ελέγχου—, η αποτροπή της αύξησης του κόστους απαιτεί διαρκή αγώνα, ο οποίος απορροφά μεγάλο μέρος της ενεργητικότητας του διευθυντή. Το πόσο εύκολο είναι για έναν αναποτελεσματικό διευθυντή να εξανεμίσει τις διαφορές στις οποίες στηρίζεται η κερδοφορία, καθώς και το ότι είναι δυνατόν, με τις ίδιες τεχνικές εγκαταστάσεις, να παράγει κανείς με πολύ διαφορετικά επίπεδα κόστους, συγκαταλέγονται στα κοινώς γνωστά της επιχειρηματικής εμπειρίας, τα οποία δεν φαίνεται να είναι εξίσου οικεία στο μελετητήριο του οικονομολόγου. Η ίδια η ένταση της επιθυμίας, που εκφράζουν διαρκώς παραγωγοί και μηχανικοί, να τους επιτραπεί να προχωρούν ανεμπόδιστα από υπολογισμούς χρηματικού κόστους αποτελεί εύγλωττη μαρτυρία για τον βαθμό στον οποίο αυτοί οι παράγοντες υπεισέρχονται στην καθημερινή τους εργασία. Ένας λόγος για τον οποίο οι οικονομολόγοι τείνουν ολοένα περισσότερο να λησμονούν τις συνεχείς μικρές μεταβολές που συγκροτούν τη συνολική οικονομική εικόνα είναι πιθανότατα η αυξανόμενη προσήλωσή τους στα συνολικά στατι-

στικά μεγέθη, τα οποία εμφανίζουν πολύ μεγαλύτερη σταθερότητα από τις μεταβολές των επιμέρους στοιχείων. Ωστόσο, η συγκριτική σταθερότητα των συνολικών μεγεθών δεν μπορεί να εξηγηθεί —όπως φαίνεται μερικές φορές να έχουν την τάση να κάνουν οι στατιστικοί— με τον «νόμο των μεγάλων αριθμών» ή με την αμοιβαία αντιστάθμιση τυχαίων μεταβολών. Ο αριθμός των στοιχείων με τα οποία έχουμε να κάνουμε δεν είναι αρκετά μεγάλος ώστε τέτοιες τυχαίες δυνάμεις να παράγουν σταθερότητα. Η συνεχής ροή αγαθών και υπηρεσιών διατηρείται μέσω διαρκών σκόπιμων προσαρμογών, μέσω νέων διευθετήσεων που γίνονται καθημερινά υπό το φως περιστάσεων άγνωστων την προηγουμένη, με τον Β να αναλαμβάνει αμέσως όταν ο Α αδυνατεί να παραδώσει. Ακόμη και η μεγάλη και εξαιρετικά μηχανοποιημένη παραγωγική μονάδα συνεχίζει να λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό χάρη σε ένα περιβάλλον στο οποίο μπορεί να προσφύγει για κάθε λογής απρόβλεπτες ανάγκες: κεραμίδια για τη στέγη της, χαρτί για τα έντυπά της και τα χίλια δυο είδη εξοπλισμού ως προς τα οποία δεν μπορεί να είναι αυτάρκης και τα οποία τα σχέδια λειτουργίας της προϋποθέτουν ότι θα είναι άμεσα διαθέσιμα στην αγορά. Ίσως εδώ είναι επίσης το σημείο όπου πρέπει να αναφέρω σύντομα ότι το είδος γνώσης με το οποίο ασχολούμαι είναι γνώση που από τη φύση της δεν μπορεί να ενσωματωθεί σε στατιστικές και επομένως δεν μπορεί να μεταδοθεί σε καμία κεντρική αρχή με στατιστική μορφή. Οι στατιστικές που θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει μια τέτοια κεντρική αρχή θα έπρεπε να προκύψουν ακριβώς μέσω της αφαίρεσης από μικρές διαφορές μεταξύ των πραγμάτων, μέσω της συνάθροισης, ως πόρων ενός είδους, στοιχείων που διαφέρουν ως προς τον τόπο, την ποιότητα και άλλα επιμέρους χαρακτηριστικά, με τρόπο που μπορεί να είναι πολύ σημαντικός για τη συγκεκριμένη απόφαση. Από αυτό συνάγεται ότι ο κεντρικός σχεδιασμός που βασίζεται σε στατιστικές πληροφορίες δεν μπορεί από τη φύση του να λάβει άμεσα υπόψη αυτές τις περιστάσεις του χρόνου και του τόπου και ότι ο κεντρικός σχεδιαστής θα πρέπει να βρει κάποιον τρόπο ώστε οι αποφάσεις που

εξαρτώνται από αυτές να μπορούν να αφεθούν στον «άνθρωπο που βρίσκεται επί τόπου».

V

Αν μπορούμε να συμφωνήσουμε ότι το οικονομικό πρόβλημα της κοινωνίας είναι κυρίως πρόβλημα ταχείας προσαρμογής στις μεταβολές των ιδιαίτερων περιστάσεων του χρόνου και του τόπου, τότε φαίνεται να συνάγεται ότι οι τελικές αποφάσεις πρέπει να αφεθούν στους ανθρώπους που είναι εξοικειωμένοι με αυτές τις περιστάσεις, που γνωρίζουν άμεσα τις σχετικές μεταβολές και τους πόρους οι οποίοι είναι αμέσως διαθέσιμοι για την αντιμετώπισή τους. Δεν μπορούμε να αναμένουμε ότι το πρόβλημα αυτό θα λυθεί αν πρώτα μεταδοθεί όλη αυτή η γνώση σε ένα κεντρικό συμβούλιο, το οποίο, αφού ενοποιήσει το σύνολο της γνώσης, θα εκδώσει τις εντολές του. Πρέπει να το επιλύσουμε μέσω κάποιας μορφής αποκέντρωσης. Αυτό όμως απαντά μόνο σε ένα μέρος του προβλήματός μας. Χρειαζόμαστε αποκέντρωση επειδή μόνο έτσι μπορούμε να διασφαλίσουμε ότι η γνώση των ιδιαίτερων περιστάσεων του χρόνου και του τόπου θα χρησιμοποιηθεί εγκαίρως. Αλλά ο «άνθρωπος που βρίσκεται επί τόπου» δεν μπορεί να αποφασίζει αποκλειστικά βάσει της περιορισμένης αλλά εκ του σύνεγγυς γνώσης του για τα γεγονότα του άμεσου περιβάλλοντός του. Παραμένει ακόμη το πρόβλημα της μετάδοσης σε αυτόν όσων επιπλέον πληροφοριών χρειάζεται για να εντάξει τις αποφάσεις του στο συνολικό πλέγμα μεταβολών του ευρύτερου οικονομικού συστήματος. Πόση γνώση χρειάζεται για να το κάνει με επιτυχία; Ποια από τα γεγονότα που συμβαίνουν πέρα από τον ορίζοντα της άμεσης γνώσης του έχουν σημασία για την απόφαση που καλείται άμεσα να λάβει και πόσα χρειάζεται να γνωρίζει γι’ αυτά;

Δεν υπάρχει σχεδόν τίποτε που να συμβαίνει οπουδήποτε στον κόσμο και να μην ενδέχεται να επηρεάσει την απόφαση που πρέπει να λάβει. Δεν χρειάζεται όμως να γνωρίζει αυτά τα γεγονότα καθαυτά ούτε όλες τις επιδράσεις τους. Δεν έχει σημασία γι’ αυτόν γιατί τη συγκεκριμένη στιγμή ζητούνται περισσότερες βίδες ενός μεγέθους από ό,τι ενός άλλου, γιατί οι χάρτινες σακούλες είναι ευκολότερα διαθέσιμες από τους πάνινους σάκους ή γιατί η εξειδικευμένη εργασία ή ορισμένες εργαλειομηχανές έχουν καταστεί προς το παρόν δυσκολότερο να εξασφαλιστούν. Το μόνο που έχει σημασία γι’ αυτόν είναι πόσο περισσότερο ή λιγότερο δύσκολο έχει γίνει να τις εξασφαλίσει σε σύγκριση με άλλα πράγματα που επίσης τον αφορούν ή πόσο περισσότερο ή λιγότερο επιτακτικά ζητούνται τα εναλλακτικά πράγματα που παράγει ή χρησιμοποιεί. Πρόκειται πάντοτε για τη σχετική σπουδαιότητα των συγκεκριμένων πραγμάτων που τον αφορούν, και τα αίτια που μεταβάλλουν τη σχετική σπουδαιότητά τους δεν τον ενδιαφέρουν πέρα από την επίδρασή τους σε αυτά τα συγκεκριμένα πράγματα του δικού του περιβάλλοντος. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, εκείνο που αποκάλεσα «οικονομικό λογισμό» με την κυριολεκτική έννοια μάς βοηθά, τουλάχιστον κατ’ αναλογία, να δούμε πώς αυτό το πρόβλημα μπορεί να λυθεί, και πράγματι λύνεται, από το σύστημα τιμών. Ακόμη και ο ένας και μοναδικός νους που θα ασκούσε τον έλεγχο, κατέχοντας όλα τα δεδομένα ενός μικρού, αυτάρκους οικονομικού συστήματος, δεν θα εξέταζε ρητά —κάθε φορά που θα έπρεπε να γίνει κάποια μικρή προσαρμογή στην κατανομή των πόρων— όλες τις σχέσεις μεταξύ σκοπών και μέσων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να επηρεαστούν. Πράγματι, η μεγάλη συμβολή της καθαρής λογικής της επιλογής είναι ότι απέδειξε οριστικά πως ακόμη και ένας τέτοιος ενιαίος νους θα μπορούσε να επιλύσει αυτό το είδος προβλήματος μόνο κατασκευάζοντας και χρησιμοποιώντας διαρκώς λόγους ισοδυναμίας —ή «αξίες» ή «οριακούς λόγους υποκατάστασης»—,

δηλαδή αποδίδοντας σε κάθε είδος σπάνιου πόρου έναν αριθμητικό δείκτη που δεν μπορεί να συναχθεί από καμία ιδιότητα του συγκεκριμένου πράγματος, αλλά αντανακλά, ή συμπυκνώνει, τη σημασία

του υπό το πρίσμα ολόκληρης της διάρθρωσης μέσων και σκοπών. Σε κάθε μικρή μεταβολή θα χρειάζεται να εξετάζει μόνο αυτούς τους ποσοτικούς δείκτες —ή «αξίες»— στους οποίους συγκεντρώνονται όλες οι σχετικές πληροφορίες· και, προσαρμόζοντας τις ποσότητες μία προς μία, μπορεί να αναδιατάσσει κατάλληλα τις διευθετήσεις του χωρίς να χρειάζεται να επιλύει ολόκληρο το πρόβλημα εξ αρχής ή να το εποπτεύει, σε οποιοδήποτε στάδιο, ταυτόχρονα σε όλες τις προεκτάσεις του. Κατά βάση, σε ένα σύστημα όπου η γνώση των σχετικών γεγονότων είναι διάσπαρτη μεταξύ πολλών ανθρώπων, οι τιμές μπορούν να συντονίζουν τις χωριστές δράσεις διαφορετικών ανθρώπων με τον ίδιο τρόπο που οι υποκειμενικές αξίες βοηθούν το άτομο να συντονίζει τα μέρη του σχεδίου του. Αξίζει να εξετάσουμε για μια στιγμή ένα πολύ απλό και συνηθισμένο παράδειγμα της λειτουργίας του συστήματος τιμών για να δούμε τι ακριβώς επιτυγχάνει. Ας υποθέσουμε ότι κάπου στον κόσμο εμφανίστηκε μια νέα ευκαιρία για τη χρήση κάποιας πρώτης ύλης, λόγου χάρη του κασσίτερου, ή ότι εξέλιπε μία από τις πηγές προσφοράς κασσίτερου. Για τον σκοπό μας δεν έχει σημασία —και είναι πολύ σημαντικό ότι δεν έχει σημασία— ποια από αυτές τις δύο αιτίες κατέστησε τον κασσίτερο σπανιότερο. Το μόνο που χρειάζεται να γνωρίζουν οι χρήστες του κασσίτερου είναι ότι ένα μέρος του κασσίτερου που προηγουμένως κατανάλωναν χρησιμοποιείται τώρα επικερδέστερα αλλού και ότι, κατά συνέπεια, πρέπει να κάνουν οικονομία στον κασσίτερο. Η μεγάλη πλειονότητά τους δεν χρειάζεται καν να γνωρίζει πού εμφανίστηκε η πιο επιτακτική ανάγκη ή υπέρ ποιων άλλων αναγκών οφείλει να διαχειριστεί με φειδώ τη διαθέσιμη ποσότητα. Αν έστω ορισμένοι από αυτούς γνωρίζουν άμεσα τη νέα ζήτηση και μετατοπίσουν πόρους προς αυτήν, και αν όσοι γνωρίζουν το νέο κενό που δημιουργείται έτσι το καλύψουν με τη σειρά τους από άλλες ακόμη πηγές, η επίδραση θα διαδοθεί γρήγορα σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα και θα επηρεάσει όχι μόνο όλες τις χρήσεις του κασσίτερου αλλά και εκείνες των υποκατάστατών του και των υποκατάστατων αυτών των υποκατάστατων, την προ-

σφορά όλων των πραγμάτων που κατασκευάζονται από κασσίτερο και των υποκατάστατών τους, και ούτω καθεξής· και όλα αυτά χωρίς η μεγάλη πλειονότητα όσων συμβάλλουν σε αυτές τις υποκαταστάσεις να γνωρίζει απολύτως τίποτε για την αρχική αιτία των μεταβολών. Το σύνολο λειτουργεί ως μία αγορά, όχι επειδή κάποιο από τα μέλη της εποπτεύει ολόκληρο το πεδίο, αλλά επειδή τα περιορισμένα ατομικά οπτικά τους πεδία επικαλύπτονται αρκετά, ώστε μέσω πολλών ενδιαμέσων οι σχετικές πληροφορίες να μεταδίδονται σε όλους. Το απλό γεγονός ότι υπάρχει μία τιμή για κάθε εμπόρευμα —ή, ακριβέστερα, ότι οι τοπικές τιμές συνδέονται με τρόπο που καθορίζεται από το κόστος μεταφοράς κ.λπ.— επιφέρει τη λύση στην οποία θα μπορούσε, ως καθαρά εννοιολογική δυνατότητα, να είχε καταλήξει ένας και μόνο νους που θα κατείχε όλες τις πληροφορίες οι οποίες στην πραγματικότητα είναι διάσπαρτες μεταξύ όλων όσοι συμμετέχουν στη διαδικασία.

VI

Πρέπει να βλέπουμε το σύστημα τιμών ως έναν τέτοιο μηχανισμό μετάδοσης πληροφοριών, αν θέλουμε να κατανοήσουμε την πραγματική λειτουργία του — μια λειτουργία που, ασφαλώς, επιτελεί όλο και λιγότερο τέλεια καθώς οι τιμές γίνονται περισσότερο άκαμπτες. (Ακόμη όμως και όταν οι αναγραφόμενες τιμές έχουν καταστεί αρκετά άκαμπτες, οι δυνάμεις που θα δρούσαν μέσω μεταβολών της τιμής εξακολουθούν να δρουν σε σημαντικό βαθμό μέσω μεταβολών των άλλων όρων της σύμβασης.) Το σημαντικότερο στοιχείο αυτού του συστήματος είναι η οικονομία γνώσης με την οποία λειτουργεί, δηλαδή το πόσο λίγα χρειάζεται να γνωρίζουν οι επιμέρους συμμετέχοντες για να μπορούν να ενεργούν ορθά. Σε συντετμημένη μορφή, μέσω ενός είδους συμβόλου, μεταδίδονται μόνο οι απολύτως ουσιώδεις πληροφορίες και μόνο σε όσους αφορούν. Δεν αποτελεί απλώς μεταφορά η περιγραφή του συστήματος τιμών ως ενός είδους μηχανισμού καταγρα-

φής των μεταβολών ή ως ενός συστήματος τηλεπικοινωνιών που επιτρέπει στους επιμέρους παραγωγούς να παρακολουθούν απλώς την κίνηση λίγων δεικτών, όπως ένας μηχανικός θα παρακολουθούσε τους δείκτες λίγων οργάνων, προκειμένου να προσαρμόζουν τις δραστηριότητές τους σε μεταβολές για τις οποίες ενδέχεται να μη μάθουν ποτέ περισσότερα από όσα αντανακλώνται στην κίνηση των τιμών. Βεβαίως, αυτές οι προσαρμογές πιθανότατα δεν είναι ποτέ «τέλειες» με την έννοια που τους αποδίδει ο οικονομολόγος στην ανάλυση ισορροπίας. Φοβάμαι όμως ότι οι θεωρητικές μας συνήθειες, να προσεγγίζουμε το πρόβλημα με την παραδοχή περισσότερο ή λιγότερο τέλειας γνώσης εκ μέρους σχεδόν όλων, μας έχουν καταστήσει κάπως τυφλούς απέναντι στην πραγματική λειτουργία του μηχανισμού των τιμών και μας έχουν οδηγήσει να εφαρμόζουμε μάλλον παραπλανητικά κριτήρια κατά την κρίση της αποτελεσματικότητάς του. Το θαυμαστό είναι ότι, σε μια περίπτωση όπως εκείνη της σπανιότητας μιας πρώτης ύλης, χωρίς να εκδοθεί εντολή, χωρίς να γνωρίζουν την αιτία περισσότεροι ίσως από μια χούφτα άνθρωποι, δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι, των οποίων η ταυτότητα δεν θα μπορούσε να εξακριβωθεί ούτε με έρευνα μηνών, οδηγούνται να χρησιμοποιούν την ύλη ή τα προϊόντα της με μεγαλύτερη φειδώ· δηλαδή κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση. Αυτό είναι από μόνο του αρκετά θαυμαστό, ακόμη και αν, σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, δεν θα τα καταφέρνουν όλοι τόσο τέλεια ώστε τα ποσοστά κέρδους τους να διατηρούνται πάντοτε στο ίδιο σταθερό ή «κανονικό» επίπεδο. Χρησιμοποίησα σκόπιμα τη λέξη «θαυμαστό» για να ταράξω τον αναγνώστη και να τον αποσπάσω από τον εφησυχασμό με τον οποίο συχνά θεωρούμε δεδομένη τη λειτουργία αυτού του μηχανισμού. Είμαι πεπεισμένος ότι, αν ήταν αποτέλεσμα σκόπιμου ανθρώπινου σχεδιασμού και αν οι άνθρωποι που καθοδηγούνται από τις μεταβολές των τιμών κατανοούσαν ότι οι αποφάσεις τους έχουν σημασία πολύ πέρα από τον άμεσο σκοπό τους, αυτός ο μηχανισμός θα είχε αναγνωριστεί

ως ένας από τους μεγαλύτερους θριάμβους του ανθρώπινου νου. Η ατυχία του είναι διπλή: δεν αποτελεί προϊόν ανθρώπινου σχεδιασμού και οι άνθρωποι που καθοδηγούνται από αυτόν συνήθως δεν γνωρίζουν γιατί οδηγούνται να κάνουν όσα κάνουν. Όσοι όμως αξιώνουν με θόρυβο «συνειδητή διεύθυνση» —και δεν μπορούν να πιστέψουν ότι κάτι που εξελίχθηκε χωρίς σχεδιασμό, και μάλιστα χωρίς να το κατανοούμε, μπορεί να επιλύει προβλήματα που δεν θα ήμασταν σε θέση να επιλύσουμε συνειδητά— θα πρέπει να θυμούνται το εξής: το πρόβλημα είναι ακριβώς πώς να επεκτείνουμε το πεδίο αξιοποίησης των πόρων μας πέρα από το πεδίο ελέγχου οποιουδήποτε

μεμονωμένου νου· και, επομένως, πώς να απαλλαγούμε από την ανάγκη συνειδητού ελέγχου και πώς να παρέχουμε κίνητρα που θα οδηγούν τα άτομα να κάνουν τα επιθυμητά πράγματα χωρίς να χρειάζεται κανείς να τους λέει τι να κάνουν. Το πρόβλημα που συναντούμε εδώ δεν είναι καθόλου ιδιαίτερο της οικονομικής επιστήμης, αλλά ανακύπτει σε σχέση με σχεδόν όλα τα γνήσια κοινωνικά φαινόμενα, με τη γλώσσα και με το μεγαλύτερο μέρος της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, και αποτελεί στην πραγματικότητα το κεντρικό θεωρητικό πρόβλημα ολόκληρης της κοινωνικής επιστήμης. Όπως είπε ο Alfred Whitehead σε άλλο πλαίσιο: «Είναι μια βαθιά εσφαλμένη κοινοτοπία, που επαναλαμβάνεται σε όλα τα τετράδια καλλιγραφίας και από επιφανείς ανθρώπους όταν εκφωνούν λόγους, ότι πρέπει να καλλιεργούμε τη συνήθεια να σκεφτόμαστε τι κάνουμε. Ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Ο πολιτισμός προοδεύει διευρύνοντας τον αριθμό των σημαντικών εργασιών που μπορούμε να εκτελούμε χωρίς να τις σκεφτόμαστε». Αυτό έχει βαθιά σημασία στο κοινωνικό πεδίο. Χρησιμοποιούμε διαρκώς τύπους, σύμβολα και κανόνες των οποίων το νόημα δεν κατανοούμε και μέσω της χρήσης των οποίων επωφελούμαστε από τη συνδρομή γνώσης που δεν κατέχουμε ατομικά. Αναπτύξαμε αυτές τις πρακτικές και τους θεσμούς οικοδομώντας πάνω σε συνήθειες και θεσμούς που αποδείχθηκαν επιτυχημένοι στο δικό τους πεδίο και που με τη σειρά τους αποτέλεσαν το θεμέλιο του πολιτισμού τον οποίο οικοδομήσαμε.

Το σύστημα τιμών είναι απλώς ένας από εκείνους τους σχηματισμούς που ο άνθρωπος έμαθε να χρησιμοποιεί —μολονότι απέχει ακόμη πολύ από το να έχει μάθει να τον αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο— αφού πρώτα τον συνάντησε τυχαία, χωρίς να τον κατανοεί. Μέσω αυτού κατέστη δυνατός όχι μόνο ένας καταμερισμός της εργασίας αλλά και μια συντονισμένη αξιοποίηση των πόρων, βασισμένη σε γνώση εξίσου καταμερισμένη. Όσοι αρέσκονται να χλευάζουν κάθε υπόδειξη ότι μπορεί να συμβαίνει κάτι τέτοιο συνήθως παραποιούν το επιχείρημα, υπαινισσόμενοι ότι αυτό υποστηρίζει πως, από κάποιο θαύμα, αναπτύχθηκε αυθόρμητα ακριβώς το είδος συστήματος που ταιριάζει καλύτερα στον σύγχρονο πολιτισμό. Ισχύει το αντίστροφο: ο άνθρωπος μπόρεσε να αναπτύξει εκείνον τον καταμερισμό της εργασίας στον οποίο βασίζεται ο πολιτισμός μας επειδή έτυχε να ανακαλύψει μια μέθοδο που τον κατέστησε δυνατό. Αν δεν το είχε κάνει, θα μπορούσε ίσως και πάλι να είχε αναπτύξει κάποιον άλλο, εντελώς διαφορετικό τύπο πολιτισμού, κάτι σαν το «κράτος» των τερμιτών ή κάποιον άλλο εντελώς αδιανόητο τύπο. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι κανείς δεν έχει ακόμη κατορθώσει να σχεδιάσει ένα εναλλακτικό σύστημα στο οποίο να μπορούν να διατηρηθούν ορισμένα χαρακτηριστικά του υφιστάμενου, τα οποία είναι προσφιλή ακόμη και σε όσους του επιτίθενται με τη μεγαλύτερη σφοδρότητα — όπως, ιδίως, η έκταση στην οποία το άτομο μπορεί να επιλέγει τις επιδιώξεις του και, κατά συνέπεια, να χρησιμοποιεί ελεύθερα τη δική του γνώση και δεξιότητα.

VII

Είναι από πολλές απόψεις ευτύχημα ότι η διαμάχη σχετικά με το αν το σύστημα τιμών είναι απαραίτητο για κάθε ορθολογικό υπολογισμό σε μια σύνθετη κοινωνία δεν διεξάγεται πλέον αποκλειστικά μεταξύ στρατοπέδων με διαφορετικές πολιτικές απόψεις. Η θέση ότι, χωρίς το σύστημα τιμών, δεν θα μπορούσαμε να διατηρήσουμε μια κοινωνία βασισμένη σε τόσο εκτεταμένο καταμερισμό της εργασίας

όσο ο δικός μας έγινε δεκτή με κραυγές χλευασμού όταν διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον von Mises πριν από είκοσι πέντε χρόνια. Σήμερα, οι δυσκολίες που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν ορισμένοι στην αποδοχή της δεν είναι πλέον κυρίως πολιτικές, και αυτό δημιουργεί μια ατμόσφαιρα πολύ ευνοϊκότερη για μια έλλογη συζήτηση. Όταν βλέπουμε τον Leon Trotsky να υποστηρίζει ότι «η οικονομική λογιστική είναι αδιανόητη χωρίς σχέσεις αγοράς»· όταν ο καθηγητής Oscar Lange υπόσχεται στον καθηγητή von Mises ένα άγαλμα στις μαρμάρινες αίθουσες του μελλοντικού Κεντρικού Συμβουλίου Σχεδιασμού· και όταν ο καθηγητής Abba P. Lerner ανακαλύπτει εκ νέου τον Adam Smith και τονίζει ότι η ουσιώδης χρησιμότητα του συστήματος τιμών συνίσταται στο ότι παρακινεί το άτομο, ενώ επιδιώκει το δικό του συμφέρον, να πράττει ό,τι εξυπηρετεί το γενικό συμφέρον, τότε οι διαφορές πράγματι δεν μπορούν πλέον να αποδοθούν σε πολιτική προκατάληψη. Η διαφωνία που απομένει φαίνεται σαφώς να οφείλεται σε αμιγώς διανοητικές και, ειδικότερα, μεθοδολογικές διαφορές. Μια πρόσφατη διατύπωση του καθηγητή Joseph Schumpeter στο έργο του Καπιταλισμός, σοσιαλισμός και δημοκρατία παρέχει ένα σαφές παράδειγμα μιας από τις μεθοδολογικές διαφορές που έχω κατά νου. Ο συγγραφέας του κατέχει εξέχουσα θέση μεταξύ των οικονομολόγων που προσεγγίζουν τα οικονομικά φαινόμενα υπό το πρίσμα ενός ορισμένου κλάδου του θετικισμού. Κατά συνέπεια, τα φαινόμενα αυτά εμφανίζονται σε αυτόν ως αντικειμενικά δεδομένες ποσότητες εμπορευμάτων που επενεργούν άμεσα η μία στην άλλη, σχεδόν, όπως φαίνεται, χωρίς καμία μεσολάβηση ανθρώπινων νόων. Μόνο με αυτό το υπόβαθρο μπορώ να εξηγήσω την ακόλουθη, για εμένα εκπληκτική, απόφανση. Ο καθηγητής Schumpeter υποστηρίζει ότι η δυνατότητα ορθολογικού υπολογισμού χωρίς αγορές για τους συντελεστές παραγωγής συνάγεται για τον θεωρητικό «από τη στοιχειώδη πρόταση ότι οι καταναλωτές, αξιολογώντας ("ζητώντας") καταναλωτικά αγαθά, αξιολογούν ipso facto και τα μέσα παραγωγής που υπεισέρχονται στην

παραγωγή αυτών των αγαθών».[1] Αν ληφθεί κυριολεκτικά, αυτή η δήλωση είναι απλώς αναληθής. Οι καταναλωτές δεν κάνουν τίποτε τέτοιο. Εκείνο που πιθανότατα σημαίνει το «ipso facto» του καθηγητή Schumpeter είναι ότι η αξιολόγηση των συντελεστών παραγωγής εμπεριέχεται στην αξιολόγηση των καταναλωτικών αγαθών ή απορρέει αναγκαία από αυτήν. Ούτε αυτό όμως είναι ορθό. Η συνεπαγωγή είναι μια λογική σχέση που μπορεί να υποστηριχθεί με νόημα μόνο για προτάσεις οι οποίες είναι ταυτόχρονα παρούσες στον ίδιο και τον αυτό νου. Είναι όμως προφανές ότι οι αξίες των συντελεστών παραγωγής δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από την αξιολόγηση των καταναλωτικών αγαθών, αλλά και από τις συνθήκες προσφοράς των διάφορων συντελεστών παραγωγής. Μόνο για έναν νου στον οποίο όλα αυτά τα γεγονότα θα ήταν ταυτόχρονα γνωστά θα προέκυπτε αναγκαία η απάντηση από τα γεγονότα που του είναι δεδομένα. Το πρακτικό πρόβλημα, ωστόσο, ανακύπτει ακριβώς επειδή αυτά τα γεγονότα δεν είναι ποτέ δεδομένα με αυτόν τον τρόπο

σε έναν και μόνο νου και επειδή, κατά συνέπεια, για την επίλυση του προβλήματος είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί γνώση που είναι διάσπαρτη μεταξύ πολλών ανθρώπων. Το πρόβλημα λοιπόν δεν λύνεται με κανέναν τρόπο αν δείξουμε ότι όλα τα γεγονότα, αν ήταν γνωστά σε έναν και μόνο νου —όπως υποθέτουμε ότι είναι δεδομένα στον οικονομολόγο που παρατηρεί—, θα προσδιόριζαν μονοσήμαντα τη λύση· αντιθέτως, πρέπει να δείξουμε πώς παράγεται μια λύση μέσα από τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπων, καθένας από τους οποίους κατέχει μόνο μερική γνώση. Το να υποθέτουμε ότι όλη η γνώση είναι δεδομένη σε έναν και μόνο νου, με τον ίδιο τρόπο που υποθέτουμε ότι είναι δεδομένη σε εμάς ως οικονομολόγους οι οποίοι εξηγούν, σημαίνει να εξαλείφουμε το πρόβλημα μέσω της ίδιας της παραδοχής μας και να παραβλέπουμε οτιδήποτε έχει σημασία και βαρύτητα στον πραγματικό κόσμο. Το ότι ένας οικονομολόγος του κύρους του καθηγητή Schumpeter έπεσε έτσι σε μια παγίδα που στήνει στους απρόσεκτους η αμφισημία του όρου «δεδομένο» δύσκολα μπορεί να εξηγηθεί ως απλό σφάλμα. Υποδηλώνει μάλλον ότι υπάρχει κάτι θεμελιωδώς εσφαλμένο σε μια προσέγγιση που συστηματικά παραβλέπει ένα ουσιώδες μέρος των φαινομένων με τα οποία έχουμε να κάνουμε: την αναπόφευκτη ατέλεια της ανθρώπινης γνώσης και τη συνακόλουθη ανάγκη μιας διαδικασίας μέσω της οποίας η γνώση μεταδίδεται και αποκτάται διαρκώς. Κάθε προσέγγιση, όπως εκείνη μεγάλου μέρους της μαθηματικής οικονομικής με τα συστήματα ταυτόχρονων εξισώσεών της, η οποία εκκινεί ουσιαστικά από την παραδοχή ότι η γνώση των ανθρώπων αντιστοιχεί στα αντικειμενικά γεγονότα της κατάστασης, παραλείπει συστηματικά εκείνο που αποτελεί το κύριο έργο μας να εξηγήσουμε. Απέχω πολύ από το να αρνούμαι ότι η ανάλυση ισορροπίας έχει μια χρήσιμη λειτουργία να επιτελέσει στο σύστημά μας. Όταν όμως φτάνει στο σημείο να παραπλανά ορισμένους από τους κορυφαίους στοχαστές μας, κάνοντάς τους να πιστεύουν ότι η κατάσταση που περιγράφει έχει άμεση συνάφεια με την επίλυση πρακτικών προβλημάτων, είναι καιρός πια να θυμηθούμε ότι δεν πραγματεύεται καθόλου την κοινωνική διαδικασία και ότι δεν είναι παρά ένα χρήσιμο προκαταρκτικό στάδιο για τη μελέτη του κύριου προβλήματος.

Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο American Economic Review, τόμ. XXXV, αρ. 4 (Σεπτέμβριος 1945), σσ. 519–30.

Σημειώσεις

1 J. Schumpeter, Καπιταλισμός, σοσιαλισμός και δημοκρατία (Νέα Υόρκη: Harper, 1942), σ. 175. Ο καθηγητής Schumpeter είναι, πιστεύω, και ο πρώτος που διατύπωσε τον μύθο ότι οι Pareto και Barone έχουν «λύσει» το πρόβλημα του σοσιαλιστικού υπολογισμού. Αυτό που έκαναν εκείνοι, όπως και πολλοί άλλοι, ήταν απλώς να διατυπώσουν τις συνθήκες που θα έπρεπε να ικανοποιεί μια ορθολογική κατανομή των πόρων και να επισημάνουν ότι αυτές ήταν ουσιαστικά ίδιες με τις συνθήκες ισορροπίας μιας ανταγωνιστικής αγοράς. Αυτό είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από το να γνωρίζει κανείς πώς μπορεί να βρεθεί στην πράξη η κατανομή των πόρων που ικανοποιεί αυτές τις συνθήκες. Ο ίδιος ο Pareto —από τον οποίο ο Barone έχει αντλήσει σχεδόν όλα όσα έχει να πει— όχι μόνο δεν ισχυρίζεται ότι έχει λύσει το πρακτικό πρόβλημα, αλλά αρνείται ρητά ότι αυτό μπορεί να λυθεί χωρίς τη βοήθεια της αγοράς. Βλ. το έργο του *Manuel d'économie pure* (2η έκδ., 1927), σσ. 233–34. Το σχετικό χωρίο παρατίθεται σε αγγλική μετάφραση στην αρχή του άρθρου μου «Σοσιαλιστικός υπολογισμός: Η ανταγωνιστική "λύση"», στο *Economica*, νέα σειρά, τόμ. VIII, αρ. 26 (Μάιος 1940), σ. 125. ↩